

ALKOHOL A ÚČTY PANSTVÍ ČESKÉ ZEMĚ DO HUSITSKÉ REVOLUCE

JAN ŠKVRŇÁK – MICHAEL ŠKVRŇÁK

ŠKVRŇÁK, Jan – ŠKVRŇÁK, Michael. Alcohol and the Accounts of the Domain: the Czech Lands until the Hussite Revolution. *Historický časopis*, 2023, 71, 4, pp. 625-643, Bratislava.

The paper focuses on the relationship of Czech and Moravian nobility to alcohol according to financial sources until the beginning of the Hussite Revolution. More attention is paid to the production of alcohol (mainly beer, less wine) on aristocratic domains. For the High Middle Ages, it seems that a noble estate was not even self-sufficient in the production of alcoholic beverages. The situation in the early modern period, where efficient farming generates surpluses for the market, and the nobles force their subjects to consume beer from the estate breweries, is still a long way off. This is partly confirmed by the sources showing the consumption of alcohol (beer, wine and occasionally mead).

Keywords: Alcohol. Beer. Taverns. Breweries. Domain. Medieval economy.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2023.71.4.4>

„... gens illa prava et antiqua consuetudine nimie potationi et ebrietati dedita sit“¹

Příjmy a hospodaření

Cílem tohoto příspěvku je snaha osvětlit postavení produkce a konzumace alkoholických nápojů v rámci šlechtického hospodářství a odpovědět na několik provázaných otázek: Dokázalo režijní hospodaření šlechty uspokojit poptávku alkoholických nápojů? Pokud ano, co se dělo s přebytky? Lze doložit už pro 14. a 15. století tzv. přímus, nutnost poddaných kupovat pivo uvařené pouze v šlechtických pivovarech? Jak fungovaly krčmy na jednotlivých panstvích? Byly zdaněny? Měla šlechta příjmy z alkoholu nad rámec vlastního režijního hospodaření – z krčem, pivovarů, sladoven, vinic nebo třeba jen z procleného alkoholu?

Prameny pro zodpovězení výše uvedených otázek budou dvojího druhu – urbáře a účty. I když je hranice mezi oběma typy spíše přechodná než jasná, tak

1 Papež Evžen III. českému knížeti Vladislavovi, léto 1146, FRIEDRICH. *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae. Tomus I.*, č. 147, s. 150.

urbářem se chápe soupis poddaných dávek a příjmů panství obecně, většinou pro celý rok, zatímco jednotlivé účty ukazují skutečné příjmy a skutečné výdaje v určitém období, obvykle mezi dvojím výběrem poddanských poplatků (feudální renty, označované jako úrok nebo důchod) zpravidla na sv. Jiří (23. IV.) a sv. Havla (16. X.).² Z pokročilého 14. a 15. století se zachovalo několik šlechtických urbářů a účtů – rozsáhlý rožmberský urbář z 70. let 14. století, který lze porovnávat s jinými prameny stejných lokalit: s jedním půlročním účetnictvím panství Nové Hradky, poté se zlomky účetnictví panství Choustník a s menšími zlomky. Další zlomkovité, ale poměrně rozsáhlé účetní prameny z rožmberského dominia nabízí období husitských válek, vydané Rostislavem Novým na přelomu 80. a 90. let. Exkurzi do vinohradů jižní Moravy umožňuje lichtenštejnský urbář z roku 1414. Další prameny už nebudou šlechtické proveniencí – urbář a účty Třeboňského kláštera nicméně zobrazují rožmberskou fundaci a komunitu závislou na mocných Rožmbercích. Podobně účty královského hradu Karlštejn v letech 1424–1434 zachycují katolickou baštu obklopenou husitskými Čechami, už z toho důvodu na Zikmundu Lucemburském dost samostatným purkrabím z řad nižší šlechty. Pro další porovnání budou využity poměrně bohaté prameny pražského arcibiskupství, obsahující jak urbář, tak i účty, nebo urbář kláštera v Hradišti nad Jizerou, nebo berní rejstřík plzeňského kraje pro rok 1379.

Vlastní výroba

V urbářích je vlastní režijní hospodaření šlechty zmiňováno jen okrajově, jaksi v negativu, většinou stylem konstatováním, že ve zdaněné vsi je „*curia domini*“, který vydělává, ale neodvádí stálý plat. V rožmberském urbáři se tak vyskytují dvory a prakticky žádný rybník, i když z choustnických účtů vyplývá, že vrchnost prodávala svým poddaným ryby. Podobná situace nastává i v případě dalšího dominikálu, jiných produkčních areálů – v urbářích nejsou vinice, chmelnice, sladovny a pivovary jako součásti režijního hospodaření šlechty. To většinou prozrazují prameny účetního typu. Pivovar ve vlastní režii jako součást hospodářského zázemí hradu nebo kláštera prosvítá z většiny účetních pramenů.

Na Nových Hradech (zřejmě přímo na hradě podle kategorie *Distributa super labore castri*) byla sladovna, která musela být opravována, s ní také souvisel další výdaj 15 grošů *de tectura braseatorii, quod ventus rumperat*. Ve stejný den

2 ČERNÝ. Začátky našich hospodářských účtů, s. 121-133; HANZAL. K diplomacie předbřlohorských urbářů, s. 79-93; HANZAL. Hospodářské patrimoniální účty předbřlohorského období, 397-419; KOSTLÁN. K rozsahu poddanských povinností od poloviny 15. do první poloviny 17. století ve světle odhadů a cen feudální držby, 205-248; LEDVINKA. Rozmach feudálního velkostatku, jeho strukturální proměny a role v ekonomice v Českých zemích v předbřlohorském období, s. 103-124 .

byly za 4 groše koupeny 2 spchonibus (což by měly být tyčky) *ad humulum*.³ Dále je zmíněna i chmelnice (*circum hortum humulis*).⁴

Část naturálních dávek v obilí z Třeboňska putovala na výrobu piva. V říjnu 1425 spízný Martin Pilunk, který vybíral od poddaných naturální dávky, dodal sladovníkovi Řehořovi 18 džběřů pšenice a 17 džběřů ječmene.⁵

O výrazné produkci piva pro vlastní spotřebu informuje další zlomek, inventář hradu Rotštejna (ve východních Čechách) při nástupu Petra z Přívor do úřadu purkrabího léta Páně 1403. Tento pramen začíná slovem „*pywa*“, aniž by bylo jasné, k čemu přesně se vztahuje, zda k obsahu (nejspíše) piva na hradě nebo pivního příslušenství. Dále pokračuje výčtem hospodářských zvířat, zemědělského nářadí, zbraní a zbrojí. Zlatavého moku se týkají přímo dvě pivní pánve, jedna větší a jedna menší, dále čtyři „*kady pywne*“. Nový purkrabí také přijímal potraviny, k vaření piva mohlo být využito 23,5 korců žita nebo spíše 10 korců ječmene. Na dalších stranách jsou zmíněny i výdaje – mezi nimi 1,5 groše „*pywowarom*“ (zřejmě sládkům), mezi příjmy je zase uvedeno „*zachmel*“ a „*zapanew pywnu*“.⁶

Pivo vařil zcela jistě i Třeboňský klášter, i když možná ne zcela od začátku svého fungování. Krátce po svém založení v 60. letech 14. věku se zřejmě klášterní pivovar teprve budoval a uváděl do provozu, neboť v účetnictví jsou zaznamenány nákupy plechů a pánve na vaření piva, stejně jako platby za vaření tohoto nápoje.⁷

Zlatým dolem pro dějiny alkoholu v zemích Koruny české jsou účty Karlštejna, krátce po jeho neúspěšném obléhání husity.⁸ Výrazně vyšší počet obránců oproti mírovému stavu znamenal zvýšenou konzumaci potravin i alkoholu – kterou hradní hospodaření nemohlo utáhnout a zdroje se hledaly všude. Pivo a víno se vyrábělo ve velkém, ve velkém se i nakupovalo. Zřejmě přímo na hradě byl pivovar, kde působil k sv. Jiří 1423 sládek Kříž, v roce 1428 Tomáš a Beneš. Kromě toho je v účtech zachycen číšník (*pincerna*) Jindřich a později Matěj.

3 ŠUSTA. *Purkrabské účty panství Novohradského z let 1390–1391*, s. 34, 36. Podle Šusty odvozeno od slovesa pcháti, podle smyslu tyčka, *Ibid*, s. 45.

4 *Ibid*, s. 38.

5 NOVÝ. *Prameny k dějinám Tábořska 1424–1425 (Fontes historiam districtus Tábor Bohemiae annorum 1424–1425 illustrantes) III.*, s. 58.

6 TRUHLÁŘ. Zlomky účetní knihy purkrabí Rotštyňského z let 1403 a 1404. In *Věstník České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění*, 1900, roč. 9, s. 625–627.

7 KREJČÍK. *Urbář z roku 1378 a účty kláštera třeboňského z let 1367–1407*, s. 14–16, 23, 27–28, 32, 35.

8 PELIKÁN. *Účty hradu Karlštejna z let 1423–1434*; RYBA. *Addenda et corrigenda k vydání „Účtů hradu Karlštejna z let 1423–1434“*. In *Listy filologické / Folia philologica*, 1949, roč. 73, č. 1, s. 60–64.

Pramen dále osvětluje náplň práce tohoto číšníka – kromě nákupů vína od formanů nebo na trzích, ale i sám pracoval na vinici.⁹

K hradu náležely nejméně dvě vinice, jedna se nazývala *Pluzka* a druhá ležela v Litohlavech. K práci na vinici se využívala také námezdní síla, v roce 1428 stála 10 kop, o rok později 7 kop pražských grošů. Další výdaje je nutné připočíst výrobě beček do sladovny, výrobě a či přímo mletí sladu samotného. Konečně, snad k vyrovnání nedostatku tekutin, v červenci 1430 byl budován nový pivovar.¹⁰

Nákup surovin

Většina pramenů z 14. a 15. století informuje o tom, že šlechtická panství musela nakupovat suroviny k výrobě piva. Většinou bylo dost obilí, esenciální odváděné naturálie. Režijní hospodaření šlechty zřejmě ale nedokázalo vypěstovat dostatek chmele a vyrobit dostatek sladu.

Chmel nakupovali představení novohradského panství, v říjnu 1380 z nařízení majitele Jindřicha z Rožmberka, 37 měr (*modiis*) za téměř 10,5 kop grošů. Snad tento chmel byl později spolu s cibulí převezen z Trhových Svin do Krumlova rychtářem Henzlínem za 12 grošů. Další chmel kupuje purkrabí Jan Zúbek ve Svinech, ale pouze za necelou čtvrtinu kopy.¹¹

Nákupy sladu pro potřeby panství jsou doloženy i z Příběnic na konci roku 1421, přičemž v tomto účtu tvoří zhruba čtvrtinu výdajů (13 kop 18 grošů z 61 kop 45 grošů výdajů při 84 kop a 20 groších příjmů). Vrchnost nakupuje slad od svých poddaných celkem 7x, z toho 2x v městečku Soběslavi, 3x v Čeňkově, v jednom případě od ševce (*in Czrnyecz super brazeis 2 sex. Johanni sartori*).¹²

Třeboňský klášter kupoval chmel i slad. Také jsou zaznamenány platy, resp. spíše dluhy sladovníkům. V 80. letech je to Ješek (měl dostat 30 grošů), na počátku nového století Jílek ze Spolí (70 grošů), později Matyáš z Domanína, který měl dostat 2 kopy a v roce 1408 Papoušek (*Papussko*) ve Spolí, také 2 kopy.¹³

Nakupovat suroviny pro výrobu piva musel neustále Karlštejn. Samostatnou rubriku v účtech si zasloužily nákupy obilí a sladu od července do října 1424. Kupoval se hlavně oves a ječmen z širokého okolí a od několika dodavatelů. Společně s nakupovaným sladem se dá říci, že většina z necelých 33 kop nákupů sloužila k výrobě piva, což nelze říci s určitostí pro další nákupy obilí. Občas je

9 PELIKÁN. *Účty*, s. 17, 67-68, 106-108, 110, 112, 126-127, 130.

10 Ibid., s. 65-66, 68-69, 129-130.

11 ŠUSTA. *Purkrabské účty*, s. 31, 33, 40.

12 NOVÝ. *Prameny k dějinám Tábořska 1412–1424* (Fontes historiam districtus Tábor Bohemiae annorum 1412–1424 illustrantes) I. In *Tábořský archiv*, 1989, roč. 2, s. 91.

13 KREJČÍK. *Urbář z roku 1378*, s. 19, 23, 51, 53, 56, 60, 68, 73, 82.

oves vysloveně označován jako pro koně. Slad se nakupoval průběžně i v dalších letech, v únoru 1425 za 9 kop 20 gr., v dubnu dalších 5 kop a 12 grošů. Několikrát se objeví i nákupy chmele.¹⁴

Platy, naturální dávky a roboty

Ještě častější než nákupy surovin k výrobě piva jsou úroky z výrobních areálů (sladovny, poddanské pivovary), výběrčí (rychtáři, purkrabí) od poddaných shromažďují suroviny (o obilí už byla řeč) nebo kontrolují robotu.

Jediný přímý poplatek zmiňuje urbář kláštera v Hradišti nad Jizerou. V zaniklé vsi Rybitví jistý Marzhorzka platil tzv. nálevné (*de pecunia fusali VI parvos et secundo tantum*), Havel ze sladovny měl platit 58 grošů v jednom termínu a i on měl platit nálevné, a sice půl groše za půlrok.¹⁵

Dominium tohoto kláštera bylo také výrazně zameřeno na naturální dávky a robotu spojenou s výrobou nápojů. Ve vsi Dnebohy měli 3 poddaní jako robotní povinnost kromě žatby i sekání tyček na vinice.¹⁶ Ves Mohelnice zase musela v rámci naturálií odvádět chmel, celkem 18 měric a 20 dní práce na chmelnici, Neveklovice 23 dní práce, Strážiště 19, Okna 11, Jablonec 11, v Bukovině se nezachoval celý zápis, ale i zde se robotovalo na chmelu.¹⁷ Hradištský klášter je výjimkou, žádné z šlechtických panství nezná nálevné, ani není robotně v takové míře zaměřeno na produkci chmelu.

Suroviny k výrobě piva šlo získávat i jinak než prostřednictvím dávek. Na počátku června 1433 dva vesničané ze Svin, Vlkaříček a Hrdoň, pásli na panském popluží, a proto mají dát 30 džběřů sladu. Rozhodnutí rychtáře Valentina mělo být vykonáno do týdne.¹⁸

Jinou robotní povinnost zmiňuje Urbář statku nižší šlechty Dobronice kolem roku 1437 pro podsedky: „*A také ti bezemkové mají nositi pivo, kdyžkolivěk pan svaří na miesto do pivnice, a svrchupsaní chalupníci mají břečku odnositi kolikrát sie kolwiek vařiti bude.*“¹⁹ Stejnou povinnost zmiňuje tentýž pramen i pro vesnici Staré Sedlo k roku 1436, přičemž není specifikováno, zda jde o povinnost pouze podsedků: „*Item pivo snositi do pivnice, kolikrát sie svaří.*“²⁰ Zápis bohužel neříká, zda pivo bylo vařeno jen pro domácí potřebu.

14 PELIKÁN. *Účty*, s. 53-56, 67, 74, 79-80, 84, 100, 123, 127-128, 131, 154, 158-159.

15 EMLER. *Zlomek urbáře kláštera hradištského*, s. 1.

16 Ibid, s. 3.

17 Ibid. s 9-11, 16-18, 20.

18 NOVÝ. *Prameny k dějinám Táborska 1432–1433 (Fontes historiam districtus Tabor Bohemiae annorum 1432–1433 illustrantes) IV*. In *Táborský archiv*, 1994, roč. 6, s. 154.

19 NOVÝ. *Prameny k dějinám Táborska 1429–1430 a 1437 (Fontes historiam districtus Tabor Bohemiae annorum 1429-1430 et 1437 illustrantes) II*. In *Táborský archiv*, 1991, roč. 3, s. 30.

20 Ibid, s. 31-32. Zde je robotních povinností uvedeno mnohem víc – svážení obilí, sušení

Rožmberský urbář zmiňuje většinu majetku tohoto mocného vítkoveckého rodu, vyjma režijního hospodaření (dvory a rybníky). V městě Rožmberk jsou poplatné sladovny (3,5 kopy), hospody (*secundum quod quilibet convenit per annum*) a také nová chmelnice (12 denárů).²¹ V Trhových Svinech podle urbáře majiteli panství patřila chmelnice a místní hospoda odváděla 3 solidy platu (= 13,5 groše). Sladovna v Stropnici podle stejného pramene odváděla 60 parvů.²² Uvedená sladovna v roce 1390 dlužila 16 vídeňských denárů (feniků, tj. 104 grošů).²³

Na novohradském panství se další sladovna mohla nacházet někde naproti hradu za řekou Stropnicí, ve vsi Údolí (dříve Niederthal). Nedoplatek v groších, slovy dvou groších, zmiňuje „*In Lederthel in uno orto, in quo brasiatorium constructum sit.*“²⁴ Snad stejné místo (ale přímo v Nových hradech a ne Niderthalu) udává urbář, který zmiňuje plat 54 grošů a 6 parvů za „*hofstet et braseatoria*“²⁵.

Na sedlčanském panství se pivovar nacházel ve vsi Zbirov, platil pouhých 6 haléřů.²⁶ Pivovar šlo najít i v Latránu pod Příběnicemi, platí pouhý jeden groš.²⁷ V Příběničkách působily 2 sladovny vlastněné přímo Rožmberky, první měla platit kopy ročně a dodávat 100 džběrů sladu (*ad castrum debet preparare*), druhá 60 grošů.²⁸ V dnes zaniklém Skrbkově jeden z poddaných v roce 1433 vyráběl slad a odváděl z toho plat: „*Jan Rozemberg 12 gr. pro braseatoric.*“²⁹

V Třeboni se k roku 1376 nalézalo až deset sladoven, čtyři přímo v městě, šest na předměstí, přičemž některé nefungovaly, z toho všeho byl příjem 40 grošů.³⁰ Ze sladu měl příjem i pražský arcibiskup na přelomu let 1382/3, v Hostavicích 15 grošů *de braseatoris*.³¹ V městečku Mýto u Rokycan měla sladovna platit 3 kopy ročně.³²

Zajímavější informace urbář přibližuje k městečku Radnice. Každý pivovar měl dávat 2,5 groše a pokud vaří na velké pánvi (*in magna patella braxant*), tak

a hrabání sena, okopávání zelí, sklizení řepy a konopí, účast při lovech a poskytnutí dvou vozů během jarmarku.

21 TRUHLÁŘ. *Registrum bonorum rosenbergiorum anno MCCCLXXIX compilatum: Urbář zboží rožmberského z roku 1379*. K vydání upravil Josef Truhlář, s. 1.

22 Ibid., s. 13.

23 ŠUSTA. *Purkrabské účty*, s. 43.

24 Ibid., s. 44.

25 TRUHLÁŘ. *Registrum bonorum*, s. 11.

26 Ibid., s. 51.

27 Ibid., s. 15.

28 Ibid., s. 43.

29 NOVÝ. *Prameny k dějinám Táborska 1432–1433*, s. 160.

30 Ibid., s. 54.

31 CHALOUPECKÝ. *Účet pokladníka arcibiskupství pražského 1382–1383*, s. 18.

32 TRUHLÁŘ. *Registrum bonorum*, s. 53–54.

i džběr žita. Dále byl zdaněn výroční trh ve městě, pro potřeby článku je důležité, že velká bečka (asi vína) 2 haléři, malá jedním. Podobně se platilo i za koně (nikoliv za množství chmele), dovážející chmel, a to 2 haléře. Z pivovarů měl platit ještě farář, který dostával z trhu desátky, a to 8 haléřů za každý.³³

V Bukovsku Rožmberkové na sklonku 14. století kontrolovali celníci a vybírali mýto. To umožňuje postihnout import z Rakouska – koně, skot, prasata, železo a železné výrobky, látky, ale také víno (z vědra 2 parvy) a chmel (za pytel také 2 parvy).³⁴

Pohled na vinnou Moravu ukáže tento nápoj jako nepřímý zdroj výrazných zisků. V lichtenštejnském urbáři z roku 1414 jsou vinice uváděny jen na jednom panství – Mikulov. Ale platy z vinic (nikoliv z výroby nebo prodeje vína) zde dosahují 154 hřiven ročně, což je zhruba třetina urbáriálního příjmu z rozsáhlého panství (3 městečka, 18 vesnic).³⁵

Krčmy

Do kategorie platů náleží i hospody, latinsky taberny, staročesky krčmy. Jejich postavení bylo historicky složitější, ne vždy s nimi mohla šlechta disponovat.

Krčmy byly dvojího druhu, krčmy svobodné, které byly v držbě nejčastěji rychtářů jako výbava rychty. Provozovatelé krčem úročnic, podobně jako zbytek poddaných, museli několikrát ročně (nejčastěji dvakrát na sv. Jiří a sv. Havla) platit své vrchnosti na základě emfyteutického práva pevně stanovenou sumu.³⁶ Speciální dávku, tzv. pokrčemné, zmiňuje Tomáš Štítný ze Štítného. Na rožmberském dominiu je zmiňováno okolo roku 1430, kdy si farář ze Suchdola nad Lužnicí Oldřichu z Rožmberka stěžuje, že mu pokrčemné upírá jeden z Oldřichových purkrabí. Na počátku 16. století se na novohradském panství objevují jako samostatný účetní pramen Registra povárná.³⁷

Svobodné krčmy proto v šlechtickém účetnictví nemají důvod výskytu, neplynula z nich žádná renta. Nicméně ani krčmy úročnic nejsou často zmíněny.

Příliš nelze odlišit domnělé dva druhy hospod, zájezdní hostince s možností ubytování a vedle toho obyčejné nálevny ve světnicích krčmářů. Krčmy zřejmě

33 Ibid., s. 52.

34 Ibid., s. 41.

35 BRETHOLZ. *Das Urbar der Liechtensteinischen Herrschaften Nikolsburg, Dürnholz, Lundenburg, Falkenstein, Feldsberg, Rabensburg, Mistelbach, Hagenberg und Gnadendorf aus dem Jahre 1414*, s. 1-116.

36 NODL. Krčmy a krčmáři. In *Ad vitam et honorem : profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*. Brno 2003, s. 563-570.

37 ERBEN, ed. *Tomáše ze Štítného Knižky šestery o obecných věcech křesťanských*. Praha 1852, s. 157; KALOUSEK, ed. *Archiv český. Díl XIV*. Praha 1895, č. 1478, s. 3-5; REPÁSOVÁ. Hospodářské účty novohradského panství 1500–1620. In *Archivum Trebonense 1976*, s. 125.

mohly sloužit i jako vesnické obchody prodávající některé komodity, určitě sůl, možná i koření nebo maso. Pro polské prostředí Zygnier zmiňuje ještě pečivo, máslo, sýry nebo hrách nebo přímo krčmy jako sídla řemeslníků (švec, krejčí, pekař, řezník).³⁸

Výpověď pramenů tak osciluje mezi dvěma extrémy – na českém a moravském venkově byly stovky a tisíce hospod i více krčem v několikakalánové vsi anebo na venkově byla jedna krčma na několik vesnic.³⁹

Jiná situace je ve městech. Zde prameny i pro malá poddanská městečka uvádějí desítky hospod. Tím se zcela jistě myslí možnost měšťanů šenkovat pivo, tzv. „*domy šenkovní*“.⁴⁰ Praxe už mohla být různá. Hospody se mohly v průběhu roku střídat v šenkování, tzv. pořádku. Stejný systém lze hádat i pro vesnice s více výčepy.

Nastíněn byl komplikovaný vlastnický vztah šlechty ke krčmám. Příslušnost krčem pod úřad nejvyššího číšníka odhaluje listina z května 1337, kdy český monarcha tento úřad dědičně potvrzuje pánům z Vartenberka. Král Jan vzpomíná, že za časů krále Václava (nejspíše II; i když to není explicitně uvedeno) k úřadu číšníka náležel příjem z pražských hospod⁴¹ jeden solid peněz (*de una quaque braxatura unum solidum nummorum*), což jak je vysvětleno vzápětí je 70 parvů (necelých 6 grošů), dále clo v Nové (tj. Mladé) Boleslavi, Soběnicích, Kněžnostě a Čáslavi a také příjmy z vesnic Postřižín a Kozárovice. Listina také vyjmenovává pravomoci (nejvyššího) číšníka, který měl povolovat zřizování nových hospod v celém království, kromě 4 provincií poprávců, které příslušely k Praze. Zde listina jmenuje pouze tři místa – Mesericz, Orsichow a Slana. Za provincií v okolí Prahy je možné považovat pouze Slánsko, Meziříčí a Ořechov u hlavního města neleží. Pod číšníka měli také spadat tzv. „*officiales vinum*“.⁴²

V každém případě, pozdější praxe nezná jedinou listinu, kde by číšník povolovat výstavbu hospody. Nicméně je znám formulář předposledního z Lucem-

38 ZYGNIER. Duchowni i taberny w średniowiecznej Polsce. In *Dobrou chut', velkoměsto : sborník příspěvků z 23. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 5. a 6. října 2004 v Clam-Gallasově paláci v Praze*. Praha 2007, s. 70-72.

39 ŠKVRŇÁK. *Hospody podle zemských desek* [online].

40 Podle STEJSKAL. Hospody posledních Rožmberků. In *Dějiny a současnost*, 1996, roč. 18, č. 4, s. 9-13.

41 Česká historiografie z neznámého důvodu ignorovala pasáž „*ciuitas Pragensis*“ a ponechává číšníkovi příjmy z celého království. KASÍK. Nejvyšší číšník Království českého v rodě pánů z Vartenberka. In *Heraldická ročenka 1999–2000*, s. 58-71; DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ. *Splendor curiae regis. Život a kultura na dvoře posledních Přemyslovců*, 2010, s. 58.

42 EMLER. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars IV, Annorum 1333–1346*, č. 420, s. 172-173; K úřadu číšníka základní přehled DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ a ZELENKA. *Curia ducis, curia regis*, s. 79-80, 98-100.

burků Václava IV., v němž uděluje šlechtici XY možnost postavit hospodu, vařit pivo a čepovat ho (*tabernam erigere, ..., cervisiam braxari et propinari*) podle stejných svobod, jaké mají hospody v jiných vesnicích v Českém království.⁴³

Krčmy podléhaly zemské berni, po roce 1310 (podle inauguračních diplomů Jana Lucemburského) 4 groše a za vlády jeho vnuka Václava IV. ve výši 32 grošů (stejně jako mlýn s velkým kolem). Menší, příležitostné výčepy (*casuales propinae*) měly platit méně.⁴⁴

Svůj vlastní berní registr mělo k roku 1379 pražské arcibiskupství, podle něhož měla hospoda platit 32 grošů, pivovar bez hospody 12–16 grošů. Tento rejstřík takřka neuvádí hospody na vesnicích (nejméně deset, z čehož jedna náležela rychtáři). Jiná situace je ve městech: v Příbrami je 33 hostinských (jeden zároveň ředitel školy), v Rožmitále 6, v Týnu 43 hospod a 6 pivovarů, v Chýnově bylo 9 hospodských (jeden opět ředitel školy), dalších 5 hospod držel místní farář, v Červené Řečici 14 hospod. Konečně v Pelhřimově bylo 42 hospod, 6 sladoven a 12 pivovarů, 7 hospod v Křivsoudově, 21 hospod a 8 pivovarů v Štěpánově.⁴⁵

Účetní pramen pražského arcibiskupa o několik let mladší ale ukazuje, že na jeho majetcích byly až stovky hospod. Z 76 hospod (na Roudnicku, možná v Českém Brodě) mu plynulo do pokladničky 20 kop a 16 grošů (což je průměrně 16 grošů na jednu krčmu), z dalších 11 krčem 2 kopy a 16 grošů (to je trochu více než 12 grošů), z 33 hospod na Příbramsku 8 hřiven a 16 grošů a na Rokycansku ze 71 hospod 17 hřiven a 48 grošů.⁴⁶

Podobně v berním rejstříku pro Plzeňský kraj ze stejného roku se krčmy (ale i mlýny) objevují velmi zřídka, pouze zhruba desítka na stovky vesnic.⁴⁷

Ze zbytků urbáře sedleckého kláštera z 30. let 14. století vyplývá, že ten vlastnil nejméně dvě hospody, v Krakovanech, Záboří nad Labem a Babicích. V Záboří je přímo doložen rychtář Křišťan, který byl současně i krčmářem. Zároveň je uvedena i hospoda, ke které patřilo 5,5 čtvrtlánů a kromě nich platila půl

43 PALACKÝ. *Über Formelbücher, zunächst in Bezug auf böhmische Geschichte: nebst Beilagen : ein Quellenbeitrag zur Geschichte Böhmens und der Nachbarländer im XIII., XIV. und XV. Jahrhundert*, č. 156b, s. 131

44 EMLER. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae.. Pars II, Annorum 1253–1310*, č. 2245, s. 973-975, z lánu, popluží a mlýnu nad řekou to mělo být 16 grošů, z řemesla a mlýnu nad potokem 4 groše EMLER. *Ein Bernaregister des Pilsner Kreises vom Jahre 1379*, s. VI-VII, stejný pramen zmiňuje berni půl hřivny z lánu, 16 grošů z mlýnu s malým kolem a 8 grošů za koně nebo klisnu.

45 EMLER. Něco o bernictví českém v dobách starších. In *Památky archaeologické a místopisné*, 1868, roč. 8, č. 1, s. 19-36.

46 CHALOUPECKÝ. *Účet pokladníka*, s. 19, 22, 27, 29.

47 EMLER. *Ein Bernaregister*, s. 13, 22, 25-27.

kopy platu. Uvedena je i berně z hospody, 33 grošů. V Babicích krčma odváděla 2 kopy úroku. Krčmářem byl nejspíše Příbek.⁴⁸

Pro dominium třeboňského kláštera je znám plat jen z jedné hospody, v Miletině roku 1383, a to 12 grošů.⁴⁹

Z předhusitského období se zachoval (zlomek?) urbáře faráře v Jistebnici. Právě v tomto městečku jistý Pavel měl z krčmy na svátek Zjevení Páně platit 15 grošů. Hospod zde bylo ale víc. Strašík, jinak držitel čtvrtlánu platil z hospody ve stejný termín 3 groše. Podobné povinnosti jako Strašík měl i Hruška.⁵⁰

Krčmy jsou doloženy na panství pojizerského kláštera. Ve vsi Borovice jsou uváděni tři muži (Řehák, Bláha a Benák), kteří mají každý z hospody odvádět půl míry soli, 5 dní roboty při žních a jedno kuře. Dva z nich také 3 groše. Zlomky berního rejstříku uvádějí ve stejném místě ještě další osobu (*Petr krczmarz*), který zaplatil 10 grošů.⁵¹

Na Rožmberském dominiu platí podobná situace – poměrně málo hospod (ale i tak nižší desítky) na vesnicích, desítky ve městech.

Urbář ze 70. let 14. století pro Miličín uvádí 42 krčem – 36 várečných nebo nevárečných (*braxent vel non braxent*) z nich má platit ročně 24 grošů (v tom je i robota), dalších 6 patří farářům (*quas habet plebanus*) a ty mají odvádět Rožmberkům ročně 8 grošů.⁵² Podobně v Prčici urbář uvádí 27 krčem, várečných i nevárečných, které platili na Vánoce (*in Nativitate Domini*) 8 grošů.⁵³ Hospody byly i v Sedlčanech, ale jejich příjmy jsou sloučeny se soudními, celními a příjmy z chlebných lavic. Suma 70 kop je tak nicneříkající.⁵⁴

Výčet všech doložených venkovských hospod Rožmberků není nutný, postačí se zmínit krátce o platebních povinnostech. Nejnižší poplatek z hospody jsou 4 groše, v Nezvěsticích na panství Vildštejn hospoda musela platit 1 kopy 8 grošů ročně.⁵⁵ Nejčastější plat z úroční hospody se pohybuje v rámci berního taxy, od 12 do 16 grošů ročně, přičemž právě 16 grošů je nejčastější hodnotou.

Kromě finančního obnosu se s některými krčmami na jihu Čech pojily i další dávky. V Neplachově krčmář Vácha měl roku 1424 platit ovesné desátky (ale

48 NUHLÍČEK. Zlomek urbáře kláštera sedleckého z třicátých let 14. století. In *Sborník archivních prací*, 1957, roč. 7, č. 1, s. 226-272.

49 KREJČÍK. *Urbář z roku 1378*, s. 47. Dále jsou zmiňováni Ješek Krčmář v Domaníně (Ibid., s. 8, 42, 45) a krčmář Ondřej v Mladošovicích (Ibid., 43).

50 TRUHLÁŘ. Urbář kostela Jistebnického z doby předhusitské (Kniha Rokycanova). In *Věstník České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění*, 1900, roč. 9, č. 2, s. 150-151.

51 EMLER, ed. *Zlomek urbáře*, s. 6, 23.

52 TRUHLÁŘ. *Registrum bonorum*, s. 49.

53 Ibid., s. 51.

54 Ibid., s. 50.

55 Ibid., s. 17, 21.

zřejmě nezaplatil).⁵⁶ V Stakorách hospoda odváděla 20 grošů a jeden den roboty při sklizni ovsu.⁵⁷ Hospoda ve vsi Tučapy měla platit 1 džber žita.⁵⁸ Hospoda ve vsi Radovesice ročně 2 kopy a 2 prostice soli, podobné zařízení v nedalekém Vápně (obě panství Žiželice) 1 kopy a 8 kuřat.⁵⁹

Příběhnický urbář a účetnictví z jarního termínu 1423 výslovně uvádí, že poplatky z krčem vybírají rychtáři příslušných vsí (*De thabernis scrutentur a iudicibus cuiuslibet ville.*)⁶⁰

Podobnou situaci ukazuje i královské město Louny v polovině 15. století. Podle seznamu úroků v samotném městě sídlili 2 sladovníci (ale i ti neplatili z živnosti, ale svých lánů, druhý Jíra 15 grošů). Hospody jsou doloženy poměrně blízko městu, rozhodně v limitech mílového práva. Z 23 vesnic, kde mělo město své poplatníky, se hospody nebo alespoň krčmáři nacházeli ve čtyřech – ve Smolnici přímo *Budik de taberna* (částka není známa), v Malnicích Vaněk *krczmarz* platil 30 grošů (opět ale za lány), podobně v Týnci (tehdy Mníchově, dnes Panenském) platil jiný krčmář Maříček za svůj lán a konečně v Leňšicích platil Ondrák z krčmy 40 grošů.⁶¹

Platy z krčem pro šlechtu tedy většinou nebyly nijak závratné, menší než z jednoho lánu, což odráží sociální realitu. Vlastnictví hospody samo o sobě nebylo určitě výnosným podnikem. Krčmářství tak nemuselo být ani hlavním pracovním úvazkem. Ve městě se nabízelo například povoznictví, pro venkov je i urbářem doloženo, že krčmáři vlastnili lány.⁶² Tvrzení o nemajetnosti krčmářů potvrzují jen nepřímo třeboňské účty k letům 1401 a 1402, jež zmiňují dluhy krčem a krčmářů (*debita tebernarum*). Ty nejsou většinou příliš vysoké, v jednotkách nebo nižších desítkách grošů. Výjimku zde tvoří dluh Doroty Oblíkovy 12 kop a 2000 šindelů (*II millia scindularum*) hospody v Hrachovišti.⁶³

56 Item de tabernis 30 gr. vel minus. Ibid., s. 41-42, 59. Váchu z Neplachova, nikoliv jako krčmáře, ale plátce 20 grošů, s dluhem 13 gr. uvádí i rejstřík k roku 1433. NOVÝ. *Prameny k dějinám Táborska 1432–1433*, s. 187.

57 Ibid., s. 18.

58 Ibid., s. 20.

59 Ibid., s. 23-24.

60 NOVÝ. *Prameny k dějinám Táborska 1412–1424*, s. 105, 109.

61 ANTL. Seznam úroků z města Loun a ze vsí k němu náležitých v letech 1450–1451. In *Věstník České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění*, 1900, roč. 9, č. III., s. 3, 7-8, 10-11.

62 Lze tak souhlasit s ZYGNER. *Duchovní i taberny*, s. 78; MUSÍLEK. Hostince, krčmy a šenky na Starém Městě pražském ve středověku. In *Středověké město ako miesto stretnutí a komunikácie*. Edd. Ján Lukačka, Martin Štefánik a kol. Bratislava 2010, s. 57-58.

63 KREJČÍK. *Urbář z roku 1378*, s. 73-74.

Nákup alkoholu

Alkohol nakupovali i augustiniani z Třeboně, hlavně pivo, včetně březňáku, později víno, včetně nespécifikovaného (lepšího) vína pro arcibiskupa a dovozového vína z Rakous.⁶⁴ Zdá se, že nákupy piva jsou výrazně častější před nákupem příslušenství k jeho výrobě – pánve a plechů.

I přes zřejmě vysokou výrobu piva (a asi i vína) pro vlastní spotřebu, posádka hradu Karlštejn nakupovala alkoholické nápoje. Hned v roce 1423 na hrad dorazilo 15 vozů starého piva za 75 grošů (celkem 18 kop a 45 grošů) a 4 vozy mladého piva za 30 grošů (2 kopy). To nebyly jediné výdaje, ještě bylo nutné zaplatit kopy a 11 grošů jako clo. Karlštejn také koupil vědro rakouského vína za 10 kop, kde mýto čítalo dalších 12 grošů. K tomu ještě dva vozy mladého piva za 1 kopy.⁶⁵

V následujících letech už nebylo potřeba desítek koňských sil k dovozu nápojů. Nakupovalo se po menších objemech, nicméně sortiment se rozšířil a zkvalitnil a souměrně s tím stoupla i cena. V listopadu 1424 tak bylo kupováno staré pivo, staré žitavské pivo, červené víno, víno bez rozlišení barvy za 35 kop grošů. Později se objevuje víno francouzské, několikrát litoměřické, malvaz, víno *rywola*, ale i svídnické pivo a několikrát i medovina (*medone*).⁶⁶

Výdaje

Pro šlechtu byla konzumace vína (zahraničního i domácího) i piva běžná jak na královském dvoře. Christopher Dyer uvádí denní konzumaci šlechtice na 4,5 litru piva, Marek Suchý pro družinu cestujícího Jindřicha z Derby 1–3 litru piva (plus ještě víno).⁶⁷

Zřejmě z počátku roku 1367 pochází alespoň německá část zlomků kuchyňských účtů dvora Karla IV. Imperátor pobýval jak v Německu (Heidingsfeld, dnes součást Würzburgu, Briesendorf), tak v Praze.⁶⁸ V Praze byl nakupován

64 Ibid., s. 13, 15-16, 17, 21, 23-24, 112.

65 PELIKÁN. *Účty*, s. 23-24.

66 Ibid., s. 56-57, 64-65, 68-69, 108, 128, 131, 133, 154, 162-163.

67 DYER. The aristocracy as consumers. In *Standards of Living in the Later Middle Ages: Social Change in England c. 1200–1520*, s. 49-83; SUCHÝ. „Na cestě“ in partibus Boemie. Svědectví cestovních účtů Jindřicha z Derby z roku 1392. In *Numismatický sborník*, roč. 22, s. 124-125

68 BARTOŠ. Zlomek účtů mistra kuchyně královské z doby Karla IV. In *Rukopisy děkanství karlštejnského*. Praha 1945, s. 13-18. F. M. Bartoš se zdráhá určit přesné datum vzniku účtů, jednotlivá folia na sebe nemusí navazovat, rámcově je datuje do okolí roku 1370 a uvádí, že není doložen pobyt Karla IV. v Briesendorfu. Ve skutečnosti císař na přelomu roku 1366 a 1367 pobýval ve Würzburgu a Heidingsfeld i Briesendorf 1. ledna 1367 uděluje v léno českému králi Václavu IV. BLECHOVÁ. *Regesta Bohemiae et Moraviae: diplomata nec non epistolaria. Pars VIII, 1364–1378. Fasciculus II, 1367–1369*, č. 1. s. 13-14. To následně

malváz (pinta za 5 grošů), rakouské víno (pinta za 1 groš a 2 haléře) a francouzské (galské) víno (pinta za 3 groše a 4 haléře) a také pivo.⁶⁹

Jiným urozcencem na cestách byl Jindřich z Derby, který české země navštívil v roce 1392. Jeho doprovod nejvíce utrácel za víno, řádově kopy grošů (relace 6–365 grošů), méně za pivo (14–85 grošů). Do výdajů za alkohol lze přičíst ještě 2 groše za nákup prázdného sudu v Českém Brodě.⁷⁰

V krakovské Jagellonské knihovně se našly 3 folia účtů moravského pána Jana z Kravař, datované k roku 1363. Pramen zachycuje 8 cest Jana z Kravař od ledna do června přes své městečko Lipník nad Bečvou – z Opavy, Trubek nebo Hustopečí. V dubnu v Lipníku hostil polského krále Kazimíra III. Podle Jana Řezníčka jde o zlomek denních účtů moravského šlechtice. Dle mého soudu jde spíše o paralelní účty pohledávky měšťanů z Lipníka vůči svému pánů, tím spíše, že z všech cest je zaznamenán pouze jeden úsek delší cesty (cestovní účty by dávaly smysl, kdyby zachycovaly výdaje během celé cesty, byť členěné podle kategorií – viz účty Jindřicha z Derby) a v pramenu je i přímo uvedeno, že pan z Kravař nakupoval přímo od svých poddaných v Lipníku.

Jan neboli Ješek z Kravař cestoval buď sám, nebo se svými příbuznými (bratr Drslav), nebo okolními šlechtici (Jaroš z Drahotuš, Hynek z Lipé). Jak velký byl jeho doprovod není jasné, což znemožňuje blíže určit množství a jednotkovou cenu nakupovaného proviantu. Zcela jistě ale cestoval s vozem, když jednou kupuje železné příslušenství. To naznačuje, že stravu šlechtice a jeho družiny lze označit za střídou – chléb, sýr, máslo, vejce, slanečky, kuřata a jiné maso. Z osmi případů nebylo pivo nakoupeno pouze jednou (22. ledna 1363, ale až následující den). Zboží bylo nakupováno jak v pražských groších, tak i švábských haléřích, Ješek z Kravař utratil necelých 4,5 kop, z toho za tekutý chléb vynaložil třetinu výdajů (neznáme množství).

Pohoštění polského krále z 17. na 18. duben 1363 stálo Jana z Kravař nejméně 10 hřiven, a zde především pivo teklo proudem. 3 sudy piva byla nakoupeny od Arnolda (48 grošů), dále 3 sudy běžného piva (*vase cerevise communis*) od Petra (64 grošů) a od stejného lipnického měšťana 2 sudy březňáku (160 grošů). Kromě toho Jan daroval soudek s březnovým pivem polskému králi a další dva nechal poslat moravskému markraběti do Brna a uherskému králi (144 grošů).

listinami ve Würzburgu 8. ledna potvrzují tři kurfiřti Rudolfové Rýnský a Saský, stejně jako mohučský arcibiskup Gerlas. Ibid., č. 9-14, s. 19-22 a 18. ledna würzburský biskup Albert. Ibid., č. 18-19, s. 25-26. 14. února 1367 je již Karel IV. v Praze a vydává zde listinu. Ibid., č. 33, s. 32-33.

69 BARTOŠ. *Zlomek účtů*, s. 16.

70 SUCHÝ. „Na cestě“ in partibus Boemie. Svědectví cestovních účtů Jindřicha z Derby z roku 1392. In *Numismatický sborník*, roč. 22, s. 124-125.

Během pohoštění krakovského monarchy se jedinkrát objevuje i víno, které bylo zakoupeno v Olomouci, dva soudky stály 40 grošů a jejich dovoz další 3 groše.⁷¹

Jedinkrát se v tomto účtu objevuje i spropitné, které je jinak poměrně běžné v karlštejnském účetnictví.⁷²

Alkoholické nápoje se konzumovaly i na válečných taženích. Dokládá to městský pramen z poloviny 15. století, když Lounští společně s okolní šlechtou obléhali hrad Perštejn. Za 5 větelů starého i mladého piva v obléhacím táboře zaplatili 2 kopy pražských grošů, později necelých 9 grošů za víno.⁷³

Účtů šlechtických domácností existuje jen pomálu. V přídeští knihy z Horní Plané se našly fragmenty domácích účtů nižšího jihočeského šlechtice – ten například utrácel za maso pro krahujce, hru v kostky, dary chudým, mendikantům a poutníkům do Říma nebo hluchému malíři. Jediný výdaj spojený s alkoholem je 12 parvů za vinný ocet.⁷⁴

Závěr

Dne 23. března 1618 představitelé města Nový Bydžov vidimují 4 listiny, především list Vladislava Jagellonského z roku 1502, který potvrzuje práva městečka Žiželice. Listina z počátku 16. století zase měla potvrzovat ztracenou lokační listinu Dětocha z Žiželic z roku 1231 (správně bude spíše 1321 nebo 1331). Umberto Eco by na základě této situace napsal poutavý román, nás bohužel bude zajímat jen strohá řeč poddanských platů.

Žiželičtí měli platit z lánu 40 grošů (v roce 1231 ještě groše nebyly) na sv. Jiří i Havla, z krčmy 8 grošů pololetně, s případným snížením na 4 pražské groše, kdyby se zrovna nešenkovalo. Zpoplatněno je i vaření piva, a to 2 groši z várky. V případě války následovaly další platby, 4 groše z lánu a groš z krčmy i sladovny.⁷⁵

Druhá listina ze stejného dne ukazuje, jak se svět změnil mezi 14. a 17. století. Císař Matyáš měšťanům Žiželic odpouští poplatek z várky piva, neboť už

71 ŘEZNÍČEK. Zlomky účtu s výdaji Jana I. z Kravař v Lipníku nad Bečvou v roce 1363. In *140 let SOA v Brně*, s. 145-156.

72 PELIKÁN. *Účty*, s. 68-69, 108, 128, 131, 154, 162.

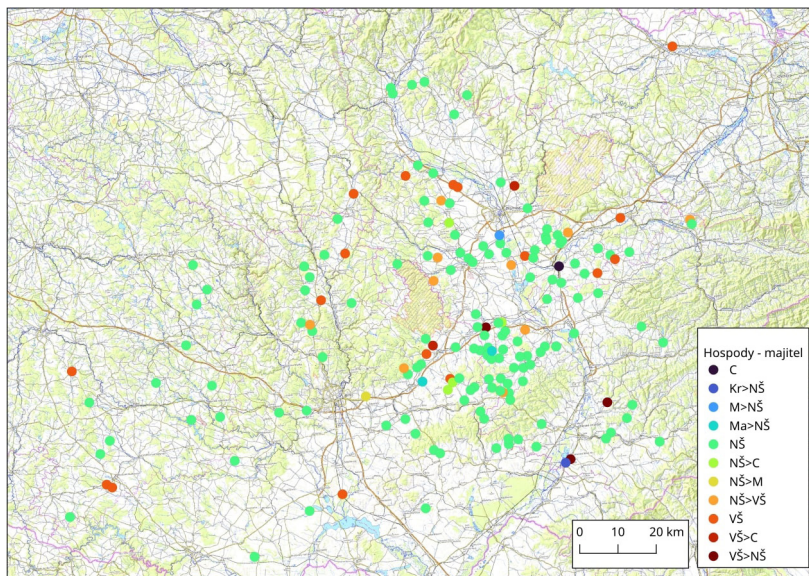
73 VANIŠ. *Liber rationum regalis civitatis Lunae ad annos 1450–1472 et 1490–1491 pertinens*, s. 258, 261. Další staré pivo putovalo na dvůr pana Jiříka (nabízí se Poděbrad), město jinak platilo sládkům a sladovníkům, tamtéž, s. 253 260, 277, kupovalo italské víno (s. 257) a platilo námezdní práci na vinici (s. 263-264, 272-278), nebo za sběr chmelu a vaření piva (s. 271-275.). K obléhání hradu KOSCELNÍK a JUKL. Obléhání hradu Perštejn roku 1451. In *Castellologica bohemia*, 2016, č. 13, s. 267-280; K osobě Jakoubka z Vřesovic BOUKAL, Jan. *Jakoubek z Vřesovic (†1462)*. České Budějovice 2016.

74 TRUHLÁŘ. Zlomky účetních knih XIV. století. In *Památky archaeologické a místopisné*, 1885, roč. 13, č. 2-3. s. 180-182.

75 Národní archiv Praha, fond České gubernium – guberniální listiny, Praha (0993–1526), číslo jednotky 3949.

pivo ve svém pivovaru nevaří, ale odebírají tento nápoj z císařského pivovaru v Chlumu nad Cidlinou.⁷⁶

Mapa hospod na Moravě v letech 1346–1466 podle zemských desek

Zkratky:

C- církevní držba

Kr>NŠ - přechod z královského vlastnictví do vlastnictví nižší šlechty

M>NŠ - přechod z městského vlastnictví do vlastnictví nižší šlechty

Ma>NŠ - přechod z markaběcího vlastnictví do vlastnictví nižší šlechty

NŠ - vlastnictví nižší šlechty

NŠ>C - přechod z vlastnictví nižší šlechty do vlastnictví církve

NŠ>M - přechod z vlastnictví nižší šlechty do vlastnictví města

NŠ>VŠ - přechod z vlastnictví nižší šlechty do vlastnictví vyšší šlechty

VŠ - vlastnictví vyšší šlechty

VŠ>C - přechod z vlastnictví vyšší šlechty do vlastnictví církve

VŠ>NŠ - přechod z vlastnictví vyšší šlechty do vlastnictví nižší šlechty

Pro 14. a 15. století existují náznaky toho, že dominantním výrobcem piva může být šlechtický velkostatek, který nutí poddané odebírat vlastní pivo – toto kritizuje známý český mravokárcem Tomáš Štítný ze Štítného.⁷⁷ Na základě urbářů

⁷⁶ Národní archiv Praha, fond České gubernium – guberniální listiny, Praha (0993–1526), číslo jednotky 3950.

⁷⁷ NODL. Krčmy a krčmáři. In *Ad vitam et honorem : profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*. Brno 2003, s. 563-570.

a účetních pramenů se ale zdá, že šlechta v určitých, spíše extrémních (jako Karlštejn) okamžicích má problém uvařit dostatek piva i

pro vlastní spotřebu. Lahodný mok nebo suroviny k jeho výrobě musí nakupovat nebo získávat jinak (třeba jako soudní pokuta). Už pro 14. století je doloženo, že šlechta svým poddaným prodává určité komodity, hlavně dřevo anebo ryby v případě Rožmberků.⁷⁸ Pivo a jiný alkohol nikoliv.

Opravdový boom pivovarnictví a chození po hospodách přišel až v raném novověku, v éře přímusu a piva jako důležitého obchodního artiklu. Na konci 16. století pro rožmberské jižní Čechy je zmiňováno 560 krčem, na venkově má krčmu 40 % vesnic, na jednu krčmu připadá 10–15 osedlých, ve městech 60–80 (zhruba každý 8. dům).⁷⁹ K ekonomice pivního přímusu šlechta v sledovaném okolí zatím jen nesměle směřuje. Zatím mají navrch města, zvláště ta s vyhlášeným a lepším pivem, jako třeba Žitava nebo Svidnice.

O autorech / About the authors

Jan Škvrňák, Ph.D.

Národní knihovna České republiky

Hostivařská 119/10, Praha-Hostivař, 102 00, Česká republika

Česká republika

e-mail: jan.skvrnak@nkp.cz

<https://orcid.org/0000-0003-0985-4144>

SCOPUS author ID: 57221200772

WOS: DTI-7680-2022

Michael Škvrňák, Ph.D.

Sociologický ústav AVČR

Jilská 1, Praha 110 00, Česká republika

Česká republika

e-mail: michael.skvrnak@soc.cas.cz

<https://orcid.org/0000-0003-4647-4095>

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57188816046>

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/HTM-1645-2023>

78 TRUHLÁŘ. Zlomky účetních knih XIV. století. In *Památky archaeologické a místopisné*, 1885, roč. 13, č. 2-3; PELIKÁN, *Účty*, s. 29, 89-97, 115-122, 142-153

79 STEJSKAL. *Hospody posledních Rožmberků*. V 88 % lokalitách je pouze 1 krčma, více krčem pouze v 12 % místech s krčmou.

Zoznam použitých prameňov a literatúry/List of references and literature

Primárne zdroje/Primary sources

Archívy a archívne pramene / Archives and Archivessources

Národní archiv Praha, fond České gubernium – guberniální listiny, Praha (0993-1526).

Edície prameňov a publikované pramene / Source editions and Published editions

- ANTL, Theodor, ed. Seznam úroků z města Loun a ze vsí k němu náležitých v letech 1450–1451. In *Věstník České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění*, 1900, roč. 9, č. III., s. 12.
- BARTOŠ, František Michálek, ed. Zlomek účtů mistra kuchyně královské z doby Karla IV. In *Rukopisy děkanství karlístejnského*. Praha: Královská česká společnost nauk, 1945, s. 13-18.
- BLECHOVÁ, Lenka, ed. *Regesta Bohemiae et Moraviae: diplomatica nec non epistolaria. Pars VIII, 1364-1378. Fasciculus II, 1367-1369*. Praha: Sumptibus Instituti historici Academiae scientiarum Rei publicae Bohemicae, 2017.
- BRETHOLZ, Berthold, ed. *Das Urbar der Liechtensteinischen Herrschaften Nikolsburg, Dürnholz, Lundenburg, Falkenstein, Feldsberg, Rabensburg, Mistelbach, Hagenberg und Gnadendorf aus dem Jahre 1414*. Liberec; Chomutov: Verlag der Anstalt für Sudetendeutsche Heimatforschung für den Buchhandel im Sudetendeutschen Verlag, F. Kraus, 1930.
- EMLER, Josef, ed. *Ein Bernaregister des Pilsner Kreises vom Jahre 1379*. Prag: Verlag der königl. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften, 1876.
- EMLER, Josef, ed. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars II, Annorum 1253-1310*. Pragae: Sumtibus regiae scientiarum societatis Bohemiae, 1882.
- EMLER, Josef, ed. *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars IV, Annorum 1333-1346*. Pragae: Sumtibus regiae scientiarum societatis Bohemiae, 1892.
- EMLER, Josef, ed. *Zlomek urbáře kláštera hradištského*. Praha: Královská česká společnost nauk, 1884.
- ERBEN, Karel Jaromír, ed. *Tomáše ze Štítného Knižky šestery o obecných věcech křesťanských*. V Praze: Tisk K. Jeřábkové, 1852.
- FRIEDRICH, Gustav, ed. *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae. Tomus I*. Pragae: sumptibus Comitiorum regni Bohemiae, 1907.
- CHALOUPECKÝ, Václav, ed. *Účet pokladníka arcibiskupství pražského 1382-1383*. V Praze: nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1912.
- KALOUSEK, Josef, ed. *Archív český. Díl XIV*. V Praze: Tiskem dr. Ed. Grégra, 1895.
- KREJČÍK, Adolf, ed. *Urbář z roku 1378 a účty kláštera třeboňského z let 1367-1407*. Praha: Č. akad. věd. a um, 1949.
- NOVÝ, Rostislav, ed. Prameny k dějinám Táborska 1412-1424 (Fontes historiam districtus Tábor Bohemiae annorum 1412-1424 illustrantes) I. In *Táborský archiv*, 1989, roč. 2, s. 67-120.
- NOVÝ, Rostislav, ed. Prameny k dějinám Táborska 1424-1425 (Fontes historiam districtus Tábor Bohemiae annorum 1424-1425 illustrantes) III. In *Táborský archiv*, 1993, roč. 5, s. 33-62.
- NOVÝ, Rostislav, ed. Prameny k dějinám Táborska 1429-1430 a 1437 (Fontes historiam districtus Tábor Bohemiae annorum 1429-1430 et 1437 illustrantes) II. In *Táborský archiv*, 1991, roč. 3, s. 24-33.
- NOVÝ, Rostislav, ed. Prameny k dějinám Táborska 1432-1433 (Fontes historiam districtus Tábor Bohemiae annorum 1432-1433 illustrantes) IV. In *Táborský archiv*, 1994, roč. 6, s. 151-192.

- NUHLÍČEK, Josef, ed. Zlomek urbáře kláštera sedleckého z třicátých let 14. století. In *Sborník archivních prací*, 1957, roč. 7, č. 1, s. 226-272.
- PALACKÝ, František, ed. *Über Formelbücher, zunächst in Bezug auf böhmische Geschichte: nebst Beilagen : ein Quellenbeitrag zur Geschichte Böhmens und der Nachbarländer im XIII., XIV. und XV. Jahrhundert*. Praha: Kronberger, 1842.
- PELIKÁN, Josef, ed. *Účty hradu Karlštejna z let 1423–1434*. Praha: Státní historický ústav v Praze, 1948.
- ŘEZNÍČEK, Jan. Zlomky účtu s výdaji Jana I. z Kravař v Lipníku nad Bečvou v roce 1363. In *140 let SOA v Brně*. Praha: Státní oblastní archiv v Praze a archivy Středočeského kraje, 1979, s. 145-156.
- ŠUSTA, Josef, ed. *Purkrabské účty panství Novohradského z let 1390–1391*. V Praze: nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1909.
- TRUHLÁŘ, Josef, ed. *Registrum bonorum rosenbergiorum anno MCCCLXXIX compilatum: Urbář zboží rožmberského z roku 1379*. K vydání upravil Josef Truhlář. Praha: Královská česká společnost nauk, 1880.
- TRUHLÁŘ, Josef, ed. Urbář kostela Jistebnického z doby předhusitské (Kniha Rokycanova). In *Věstník České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění*, 1900, roč. 9, č. 2, s. 150-151.
- TRUHLÁŘ, Josef, ed. Zlomky účetní knihy purkrabí Rotštýnského z let 1403 a 1404. In *Věstník České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění*, 1900, roč. 9, s. 625-627.
- TRUHLÁŘ, Josef. Zlomky účetních knih XIV. století. In *Památky archaeologické a místopisné*, 1885, roč. 13, č. 2-3, s. 180-182.
- VANIŠ, Jaroslav, ed. *Liber rationum regalis civitatis Lunae ad annos 1450–1472 et 1490–1491 pertinens*. Praha: Academia, 1979.

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok / Monographs

- BERANOVÁ, Magdalena. *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku*. Praha: Academia, 2005.
- BOUKAL, Jan. *Jakoubek z Vřesovic (†1462)*. České Budějovice: Veduta, 2016.
- ČERNÝ, Václav. Začátky našich hospodářských účtů. In *Časopis Společnosti přátel starožitností*, 1952, roč. 60, s. 121-133.
- DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana a Jan ZELENKA. *Curia ducis, curia regis*. Praha: Historický ústav, 2011.
- DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Daniela. *Splendor curiae regis. Život a kultura na dvoře posledních Přemyslovců*. 2010, disertační práce, FF UK.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

- EMLER, Josef. Něco o bernictví českém v dobách starších. In *Památky archaeologické a místopisné*, 1868, roč. 8, č. 1, s. 19-36.
- HANZAL, Josef. Hospodářské patrimoniální účty předbělohorského období. In *Sborník archivních prací*, 1966, roč. 16, s. 397-419.
- HANZAL, Josef. K diplomatice předbělohorských urbářů. In *AUC, phil. et his., Pomocné vědy historické*, 1963, roč. 5, s. 79-93.
- KASÍK, Stanislav. Nejvyšší číšník Království českého v rodě pánů z Vartenberka. In *Heraldická ročenka 1999–2000*. 2000, s. 58-71.
- KOSCELNÍK, Petr a Jakub Jirí JUKL. Obléhání hradu Perštejn roku 1451. In *Castellologica bohémica*, 2016, č. 13, s. 267-280.

- KOSTLÁN, Antonín. K rozsahu poddanských povinností od poloviny 15. do první poloviny 17. století ve světle odhadů a cen feudální držby. In *Folia Historica Bohemica*, 1986, roč. 10, s. 205-248.
- LEDVINKA, Václav. Rozmach feudálního velkostatku, jeho strukturální proměny a role v ekonomice v Českých zemích v předbělohorském období. In *Folia Historica Bohemica*, 1987, roč. 11, s. 103-132.
- MUSÍLEK, Martin. Hostince, krčmy a šenky na Starém Městě pražském ve středověku. In *Středověké město jako místo setkání a komunikace*. Edd. Ján Lukačka, Martin Štefánik a kol. Bratislava: Historický ústav SAV, 2010, s. 57-77.
- NODL, Martin. Krčmy a krčmáři. In *Ad vitam et honorem : profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*. Brno: Matice moravská, 2003, s. 563-570.
- REPÁSOVÁ, Marie. Hospodářské účty novohradského panství 1500–1620. In *Archivum Trebonense 1976*, s. 114-141.
- RYBA, Bohumil. Addenda et corrigenda k vydání „Účtů hradu Karlštejna z let 1423–1434“. In *Listy filologické / Folia philologica*, 1949, roč. 73, č. 1, s. 60-64.
- STEJSKAL, Aleš. Hospody posledních Rožmberků. In *Dějiny a současnost*, 1996, roč. 18, č. 4, s. 9-13.
- SUCHÝ, Marek. „Na cestě“ in partibus Boemie. Svědectví cestovních účtů Jindřicha z Derby z roku 1392. In *Numismatický sborník*, roč. 22, s. 115-140.
- ZYGNER, Leszek. Duchovní i taberny w średniowiecznej Polsce. In *Dobrou chuť, velkoměsto : sborník příspěvků z 23. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 5. a 6. října 2004 v Clam-Gallasově paláci v Praze*. Praha: Scriptorium, 2007, s. 69-98.

Internetové zdroje / Online sources

- ŠKVRŇÁK, Jan. *Hospody podle zemských desek* [online]. [cit. 2023-07-31]. Dostupné na: https://docs.google.com/spreadsheets/d/1AsrpuuDfZEQtE1FxYZnJv1F0lSqEwWRlOr3JqsV9W_E/edit#gid=0